

БЪЛГАРСКИТЕ МАРТЕНИЦИ И СУРВАЧКИ

Основните въпроси по темата са два:

1. Какъв е техният произход?
2. Какво символизират?

Най-верни отговори на тези въпроси могат да ни дадат самите релефи.

1. Мартениците

Мартеници са изобразени на следните релефи (II – III век):

На първият релеф от поредицата по-долу е изобразена богиня, от дясната ѝ страна е изобразен факел, вдясно – мартеници. Релефът е от серия релефи, общи за западното крайбрежие на Черно море от римския период. В анотацията на Barakat Gallery е отбелязано: „Присъствието на факела може да покаже, че тази богиня не е Кибела, а Бендида, чийто култ бил известен с факелните състезания (с коне, б.а.)“. Ясно е – неизменно става въпрос за Богинята Майка.

Релеф номер 5 е от частна колекция.

Останалите четири релефа са от музея в Разград. На всичките изображения, редом с богинята, е изобразена мартеница.

Фиг. 1¹

Маргарита Тачева определя релефите като релефи на богини, а богините с вдигнати две ръце, с длани напред, определя като „прогонващи злото“². Имат ли подобна защитна функция мартениците, **каква е връзката между мартеницата и богинята майка?**

Релефът от Фиг. 2³ е с произход от Кизикос (древногръцки Κύζικος, лат. Suzicus), намиращ се на брега на Мраморно море, древната територия Мизия, Мала Азия. Релефът е описан като „жертвоприношение на Кибела“. В центъра на релефа е зелено дъбово дърво, на което жена окачва две мартеници.

Фиг. 2.

Какво означават двете мартеници, окачени на дърво, каква е символиката на действието?

Идеята за Дървото на живота и неговите пазители, защитници, *земни и въздушни духове*, хероси или херувими, е широко известна в древността от множество релефи.⁴

На плочката от Гьобекли тепе⁵ – 9000 г. пр. Хр. (Фиг. 3-1), стилизирано са представени изображения на дърво, от едната страна на което е изобразена птица, от другата – змия. Естествено е предположението, че змията и птицата символизират земя и небе. В изображението от Шумер (2-2) птицата е заменена с крилати грифони.⁶

Фиг. 3-1

3-2

На изображенията от Шумер (Фиг. 4-1 и 4-2) птицата и змията са персонифицирани с човешки фигури, символизиращи със змия и птица. Фигурите на жена и мъж конкретизират идеята за Майка и Отец.

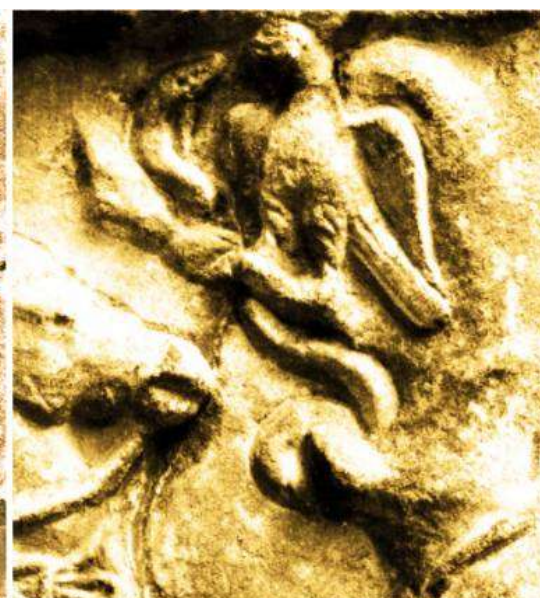
Фиг. 4-1

4-2

Протегнатите ръце на божествата към Дървото дефинират неговото доминиращо положение. Хипотезата е, че с Дървото на живота е символизиран познатият от източните религии „всепроникващ и всеобхватен Дух на живота“, Богът, даряващ живот на Земята и Небето, на Майката и Отеца – негови пазители и покровители.

Какво общо има между показаното и Балканите? Връзката са релефите на Тракийския конник. На релеф от Константинопол (British Museum,⁷ Фиг. 5, I век пр. Хр.⁸) са изобразени Дървото на живота, орелът и змията. Конникът държи в ръката си привързани три клонки, символ на триединството, което е пред него – Дух на живота, Земя, Небе.

Фиг. 5

Същото единство демонстрира и трипръстият жест на Сабазий от релефите на Тракийски конник. Въпреки, че тук орелът отсъства – вероятно или се подразбира, или причината е доминиращата роля по нашите земи на Великата богиня, Майката на боговете (Μητρι θεων).

Фиг. 6 Истанбул

Констанца

Варна

Жеста на Сабазий, демонстриран от конниците, изразява единството на древната Света Троица – *Свети Дух*, символизиран с Дървото на живота; *Отец* и *Майка*⁹.

Същия смисъл демонстрират и т.нар. ръце на Сабазий (Фиг.7). На палеца винаги е изобразявана шишарка (1), олицетворение на Дървото на живота, символ на Духа на живота, или Светия Дух, взимстван по-късно в християнството. Другите два пръста съответстват на орела – бащата (3) и майката (2). символизирана от земноводно (костенурка).

Фиг. 7 Saint Louis Art Museum

Barakat Gallery

Museum of fine arts, Boston

В древната религия Духът е с космически измерения, всеобхватен и всепроникващ, Отецът и Майката са боговете на реалния, земния свят.

На клоните на дъба, символ на Светия Дух, древните окачвали червена и бяла мартеница – изобразяваща Земята и Небето, Майката и Отеца, древните пазители на Дървото на живота. Отецът и Майката са изобразявани като бяла (Отец) и червена (Майката) мартеница, които и сега окачваме на зелено дърво. Мартениците са изобразявани и в човешки фигури - Отецът – в бяло, Майката – в червено; същото цветово съответствие е пренесено и в християнството – Отецът е в бяло, Дева Мария, Майката е в червено. А как да се третират имената Пижо и Пенда? Пенда или Бенда, Бендида в миналото? Нека не забравяме и старото название за БОГ от старобългарските надписи – БИГИ (БОЖИ) – и производните му с днешно звучене БИЖИ (БОЖИ), БИЖО (БОЖО).

Ретроспекцията по-долу (Фиг.8) показва развитието на идеята на „Дървото на живота и неговите защитници“ до неговото пренасяне в християнските изображения на Отеца и Майката.

Фиг. 8

Случайно или не, българският трицвет съвпада с триадата: Дърво на живота (Свети Дух) и неговите духове пазители – Земята майка и Отец. Червено, зелено и бяло, символът на България: зеленото, това е Животът, а от двете му страни са неговите хероси пазители – Земя и Небе.

2. Сурвачката:

Митраисткият релеф от Лувъра (Фиг. 9) е релеф от серията релефи, наречени „Банкет“. (На обратната страна на същия релеф е изобразена обичайната сцена на бикоубийство.) Изработен е вероятно в някой от римските войнишките легиони, където митраизмът е широко разпространен.

Този релеф бих нарекъл български по много причини. Зима е, хората са облечени в топли дрехи, жертвеното животно, бикът, е убито, зад жертвеника гори огън, над който един от участниците поднася кадуцей/сурвачка; слънцето е слязло при хората.

Фиг. 9 Двете страни на релефа от Лувър

Слънцето слиза най-ниско на земния хоризонт, при хората, на 22 декември; на 25 започва да се възкачва отново. Това е времето на зимното слънцестоене, когато денят започва да расте, а нощта намалява. За българите това е Бъдни вечер, вечерта срещу Рождество. По обичая на трапезата се оставя едно празно място. След молитвата най-възрастният от семейството казва три пъти: „Слез, Боже, да вечеряме!“¹⁰ И богът слизал.

В древността кадуцейът е жезъл на *вестителя* от маслиново или лаврово дърво, украсен с увити в осморка клонки.¹¹ Той е идентичен с ползваната и днес от българските деца традиционна българска сурвачка единствено и само на Коледа, в деня на зимното слънцестоене.

Какво известяват тримата мъже? Това, което известяват и българските сурвачари – раждането на новото слънце. Това, което известиха и тримата влъхви – раждането на младенеца. Тримата жреци от релефа са тримата древни влъхви,¹² заимствани по-късно и от християнската религия.¹³

Мъжът с кадуцей от релефа запалва на огъня горния край на кадуцея, за да е виждан през нощта на Бъдни вечер: ние идваме с мир; този огън изобразяват и лентите в горния край на днешните български сурвачки.

Има по-сериозни, съществени причини, които говорят, че показаният релеф е изработен от хора от балканските земи.

Макробий казва, че „при траките Сабазий е слънцето и траките го честват с възторжена религиозност“.¹⁴ В няколко поредни публикации обосновах тезата, че римският митраизъм е всъщност модификация на тракийския култ към Слънцето, към Сабазий, адаптиран към римския Сол,¹⁵ където Митра е само медиатор в сцената на убийство на

бика, символизиращ Сабазий. Убийството на бика от горния релеф е ритуал, в който Сабазий, старото слънце, умира, за да се роди новото.

Казаното е причина култът към римския Сол да получи особено развитие при римския император от тракийски произход Аврелиан.

Кои са митраистките релефи, които подкрепят тезата, че бикът е символ на тракийския Сабазий? Помествам откъс от вече публикувано¹⁶:

Митраистки релеф, който директно указва, че бикът е символът на Сабазий, е релефът от вила „Боргезе“ (Фиг.10), сега експонат в музея на град Ланс. До ножа на Митра от релефа, върху бика, е изписано: „NAMA SEBEZIO“. Формата „SEBEZIO“ е близка до начина на изписване на името на Балканите – Σεβαζιος¹⁷.

Според Франц Кюмон¹⁸ „NAMA SEBESIO“ е неясно варварско заклинание. По-вероятна обаче е версията зад „нама“ да е санскритското „нама“, използвано в изразите „нама Вишну“, „нама Шива“, и преведено като „слава, поклон, почитание“¹⁹; в турския и персийския „намаз“ е молитва. Така надписът добива най-общ смисъл: слава, поклон, молитва за Сабазий.

Фиг. 10²⁰

Следващият релеф (Фиг.11), директно показващ смъртта на Сабазий, е една „странна симбиоза“ между бюста на Сабазий и сцената на тауроскония (бикоубийство), изобразена на гърдите на Сабазий (скулптура от музея във Ватикана). Сцената може да бъде определена като елемент на синкретизъм, смесване на две религии, но това не е така – тя отразява ритуала „убийство“ на Сабазий. До сина, Сабазий в момента на неговата смърт, са Майката и Отеца – змия и орел, в дясната си ръка Сабазий държи шишарка, символ на това, което остава след него – семето, животът.

Фиг. 11.²¹ Умиращият Сабазий с шишарка в ръка; тауроскония, урна змия и овен

В случая скулпторът директно акцентира върху акта на убийството на Сабазий от Митра, бикът на релефа е само загатнат.

Друг митраистки релеф, в който се показва символиката бик – Сабазий, е релефът от Драго, Румъния²² (Фиг.12), на който над умиращия бик има изображение на... човек, възходящ към нищото. Дясната ръка е с изправени три пръста в „знака на Сабазий“, или Светата Троица, в лявата е неизменният Сабазиев атрибут – шишарката. Бикът умира, възнася се Сабазий.

Фиг. 12. АМ Клуж, Трансилвания

Шишарката на Сабазий е в ръката и на факлоносеца от релефа от музея в Констанца (Фиг. 1, Румъния.

Фиг. 13. Археологичен музей Констанца

Бикът като символ на бога слънце, Сабазий, е белязан със свастиката, знака на слънцето, на нетипичния митраистки релеф от Гиген (НИМ София).

Фиг. 14

Какво всъщност изобразява иконографията на бикоубийство в римския митраизъм? Нищо друго, освен смъртта на старото слънце и раждането на новото.

Релеф, изобразяващ директно идеята за раждане, е римският релеф (Фиг.15), в който има съществен, нетипичен елемент, също тотално невместващ се в астралната идея на тълкуването на митраизма – това е жената, изобразена в основата на релефа:

Фиг. 15²³

Пълната кошница с плодове в ръцете на жената е символ на бременността – очаква дете, което е видно и от самата фигура. На фигурите „Ръце на Сабазий“ пещерата и майката с новородено са неизменен елемент.

Митраистките релефи са релефи на честване не на Митра, а на бога Слънце. Това ясно личи и от посветителските надписи, адресирани към Сол, а не към Митра: „DEO SOL INVICTO MITHRAE“ – „БОГЪТ, НЕПОБЕДИМОТО СЛЪНЦЕ НА МИТРА“. Надписът указва, че непобедимият бог е слънцето, принадлежащо на Митра („MITHRAE“ – родителен падеж).

Но кой е Митра? В ритуалната религия на честване на Слънцето, наречена от историците римски митраизъм, Митра е дефиниран от самите релефи – Митра е този, който превърта колелото на времето (Фиг.16), богът време, Митра – Кронос, който убива своите деца, сезоните; неизбежният Бог на времето, който един ден идва и на когото всички принадлежим.

Фиг. 16. Митра, медиатор на времето²⁴ 27-2²⁵ 27-3,27-4

Дефинирането на релефите на римския митраизъм като релефи на ритуалната тракийска религия, релефът „Банкет“ от Лувър показва сурвачката в днешно време като част от тракийското ни наследство, образ на дървото на живота пазено от двете змии, пазители, защитници, хероси. Всъщност такъв е и смисълът на змията от дървото на релефите на Тракийски конник.

За балкански произход на римския митраизъм се изказва още през петдесетте години и шведският ориенталист Стиг Викандер, а по-късно – Е. Вил, Л. Кембъл²⁶.

В българските храмове и сега пред олтара е изобразявано Слънцето, а в черквата „Свети Четиридесет мъченици“ и сега под колоната с надписа на Иван Асен стои символът на Сабазий – бикът.

Фиг. 17. Слънце пред олтарите; бикът под колоната на Иван Асен²⁷

Мартеницата в днешния си вид се употребява там, където са били земите на българите – Румъния, България, Молдова, Сърбия, Македония, Северна Гърция, Албания.

Реално Коледа се празнува и днес там, където в древността са присъствали българи – Украйна, Румъния, България, земите на бившата Илирия. Сурвачката се използва единствено в България.

Историците казват: след хунските и готските нашествия по нашите земи не е останал нито един тракиец. След това от изток дошли българите, от север славяни залели земите ни. Но нито в Памир, нито на север, нито на запад, нито на юг не употребяват нито сурвачката, нито мартениците. Каква е основата на този феномен - отговорът е: това е историческата памет на народа, пренесъл през вековете чрез своите ритуали и мартениците, и сурвачката. Народът, наричащ себе си БЪЛГАРИ.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Фигури 1 – 5: Barakat Gallery, останалите – Исторически музей Разград.
- ² **Тачева, Маргарита.** История на източните култове в долна Мизия и Тракия V в. пр. н.е. – IV в. от н.е. София: Наука и изкуство, 1982.
- ³ Collection Choiseul-Gouffier, 3e 1/4 du 1er siècle av J.-C. Cote cliché 07-506512 N° d'inventaire MA2850 Fonds Antiquités grecques, étrusques et romaines
- ⁴ **Георгиев, Петър.** Траките, които създадоха християнството. София: Булга Медиа, 2017.
- ⁵ Gobekli Tepe Constellations // Myths, Mysteries and Wonders. Available from: <http://www.timothystephany.com/gobekli.html>
- ⁶ В шумерската версия пазителите на Дървото са наричани и „господари на доброто дърво“.
- ⁷ 26-1 – British museum и 26-2 – <https://luis40pr.wordpress.com/category/our-origins-2>
- ⁸ **Тачева, Маргарита.** История на източните култове в долна Мизия и Тракия V пр. н.е. – IV в. от н.е. София: Наука и изкуство, 1982 г. с.
- ⁹ В християнската религия в тракийската Света Троица – Свети Дух, майка и отец – майката е заменена от Сина и по този начин е получено неясното и трудно разбираемо за самите християни триединство Отец, Син и Свети Дух.
- ¹⁰ **Рангочев, Константин, Росен Р. Милчев.** Проект фолклор и социално-информационни процеси в село Белчин и западната част на Самоковската котловина (2007 – 2011).
- ¹¹ Кадуцеят като жезъл на пратеника или известителя е известен от описанието на Тукидид. (Тукидид. История на Пелопонеската война. Книга първа. превод. Милчо Мирчев. София: Наука и изкуство, 1979, с. 53; Руф, Квинт Курций. История на Александър Велики Македонски. Книга трета.)
- ¹² „Влъхва“ е име на жрец, употребявано при славяните и заимствано от християнството. В гръцкия и латинския превод на Библията е употребено името „маг“, което е с ирански произход.
- ¹³ Никъде в митраизма дори не е загатнато, че християнството е негов опонент или противник. Павзаний (115 – 180) в „Описание на Елада“ подробно описва всичките светилища в региона, но не споменава за християнство.
- ¹⁴ **Macrobian, Saturn** (I, 18, 1–11): „Знаем, че в Тракия слънцето се смята също като Либер. Траките го наричат Сабазий и го почитали много тържествено, както пише Александър Полихистор. Нему е посветен храм върху хълма Зилмисос, един околчест храм, чийто покрив е отворен в средата. Кръглостта на храма показва природата на тая звезда. Светлината влиза през върха на покрива, за да се покаже, че слънцето осветява всичко с лъчите, които пуска от върха на небето, и че с неговото огряване се открива всичко...“
- ¹⁵ **Георгиев, Петър.** Мистерията Митра или мистерията Сабазий
- ¹⁶ **Георгиев, Петър.** За митраисткия релеф от Драго
- ¹⁷ **Тачева, Маргарита.** История на източните култове в долна Мизия и Тракия V пр. н.е. – IV в. от н.е. София: Наука и изкуство, 1982, с. 289.
- ¹⁸ **Cumont, Franz.** The Mysteries of Mithra, 1903.
- ¹⁹ *Нама* е дума, използвана и днес в Индия като *namaste*. (Bartolomaeo, Paulinus A S. The samsrdamic language, p. 115.)
- ²⁰ CIMRM 415–416
- ²¹ Vatican museum inv. No 12158
- ²² **Szabo, Csaba.** Searching for the light-bearer. Notes on a Mithraic relief from Dragu.
- ²³ 2nd century AD, Neues Museum, Berlin.
- ²⁴ По-подробно в „Елементи на римския митраизъм“ и книгата „Мистерията Митра или мистерията Сабазий“ (и двете имат англоезичен вариант).
- ²⁵ CIMRM 1472 Сисак, Хърватия.
- ²⁶ **Тачева, Маргарита.** История на източните култове в долна Мизия и Тракия V в. пр. н.е. – IV в. от н.е. София: Наука и изкуство, 1982, с.441; Campbell, L.A. Mithraic iconography.
- ²⁷ **Гърчев, Милко.** Слънцето и Свастиката в нашите църкви доказват, че сме траки и македонци.